

ČESKÁ LITERATURA VE FILMU I. – 1896-1939

Počátky kinematografie: 1896-1918

- česká kinematografie → rozvoj brzy po 1. projekci bratrů Lumièrů (prosinec 1895, Paříž)
- 1. promítání u nás → červenec 1896 – Karlovy Vary
- počátky: kočovní podnikatelé → cestují po městech a vesnicích = fascinace kouzlem „živých“ obrazů
- film = pouťová atrakce → přitáhnout pozornost diváků a zajistit zisk podnikatelům
- z technických důvodů → jen krátké dokumentární záznamy a hrané skeče + režiséři většinou sami píší náměty → autorské filmy: J. S. Kolár, Karel Lamač, Vladimír Slavínský → není prostor pro adaptaci
- pro realizaci adaptací literárních děl → ještě NE vhodné podmínky
- navíc: český filmový průmysl → kvalitou dlouho zaostával za světovými trendy
- stabilnější společnosti po vzoru zahraničních → až od 2. desetiletí 20. století (např. 1911: *Kinofa*, 1913: *ASUM*)
- ještě neexistovala pozice scenáristy → scénáře většinou psali režiséři podle vlastních námětů

adaptace:

- česká literatura se na plátna nedostávala téměř vůbec
- výjimečně zahraniční tituly → 1911: *Dáma s kaméliemi*, 1912: *Šaty dělají člověka* (r. Max Urban)
- příčina → nedůvěra spisovatelů → film ne dost umělecky hodnotný a odmítali spojovat s ním svá jména
- do 20. let: významnější spisovatelé → odmítají psát pro film (ponižující)

první průkopníci: **Jaroslav Kvapil + bratři Čapkové, František Langer**

JAROSLAV KVAPIL – český divadelník a autor

1915: *Ahasver* – vlastní námět, veselá příhoda malířky, za pomoci manžela hledá model pro svůj obraz

1922: *Zlatý klíček* – podle scénáře **KARLA ČAPKA**, moderní pohádka o metaři, který za pomoci kouzelného zlatého klíčku nezákonně zbohatne (kopie se nedochovala)

- z mladíka Matuly se kvůli karbanu stane tulák, který najde zázračný klíček, jenž otevírá všechny zámky → s jeho pomocí krade a bohatne; pak ale potká dceru pokladníka banky, kterého zatkli pro podezření z krádeže, když vidí její zoufalství, dozná se a je uvězněn; po letech na svobodě usedne na tutéž lavičku, u níž našel klíček, probudí se a je opět tulákem

FRANTIŠEK LANGER – prozaik a dramatik

podle jeho her → 1914: *Noční děs* (r. Jan A. Palouš) a 1926: *Velbloud uchem jehly* (r. Karel Lamač)

- postupné prolínání literatury a filmu

Kinematografie po vzniku Československa do roku 1930

- 1918: vznik Československé republiky → i změny v oblasti kinematografie
- první stálá kina + rozvoj filmového podnikání (nové společnosti + profesionální ateliéry)
- nárůst počtu filmů: 20-30 celovečerních titulů ročně → často snímky nevalné umělecké úrovně
- výrazní režiséři: **Martin Frič, Karel Lamač, Gustav Machatý** → později i světový věhlas
- vznik profese filmového libretisty: většinou neznámý autor → píše filmové scénáře
- první herecké hvězdy (po vzoru filmařských velmocí) → např. **Anny Ondráková** (později hl. role ve filmu Alfreda Hitchcocka *Její zpověď/Blackmail*, 1929)

vrcholy němé produkce:

1919: *Stavitel chrámu* (r. Karel Degl) – historické drama

1929: *Takový je život* (r. Carl G. Junghans) – sociálně laděný příběh chudé pražské pradleny

1929: *Erotikon* (r. Gustav Machatý) – formálně propracovaný, ve světě uznávaný titul, podle scénáře **Panensví Vítězslava Nezvala**

postupné sblížení filmu a literatury → zpočátku umělecky nevýrazné (kvalita předlohy má odvést pozornost od nedostatků filmu)

1) převážně **filmy podle předloh bulvárních autorů**

- dáno konkurenčním tlakem (přivést do kin hodně diváků → filmový průmysl preferuje → *brak, šestákové romány tištěné na pokračování* = nezvyklá dobrodružství plná malebných zápletek a neuvěřitelných nedorozumění v lásce, žárlivosti a podvodu (scenáristé s nimi nakládají dle libosti)

nejoblíbenější autoři:

- **JOSEF SKRUŽNÝ** – redaktor Humoristických listů, autor umělecky málo významných, ale u nejširší čtenářské obce značně populárních humoristických povídek a románek

veselohry: 1918: *Láska si nedá poroučet*, 1920: *Dráteníček*, 1921: *Zelený automobil*, 1922: *Venoušek a Stázička*, 1926: *Lásky Kačenky Strnadové*, 1927: *Milenky starého kriminálního*

1926: *Falešná kočička* – bohatý zubař Werner (Karel Hašler) je otráven namyšlenými bohatými ženami, rozhodne se najít lásku mezi prostými dívkami → objeví ji v rozpustilé Milče, ze které za půl roku udělá vychovanou dámu a zamiluje se do ní, aby nakonec zjistil, že je dcerou továrníka, dokonce najala falešného tátu (Vlasta Burian), který pozná ve Wernerově hospodyni svou dávnou lásku → nakonec jsou dvě svatby

- **JAN KLECANDA** – učitel, novinář, sentimentální výchovné romány, oblíbená lidová četba na venkově
1935: *Šest mušketýrů*, 1926: *Prach a broky* (oba r. Přemysl Pražský), 1928: *Páter Vojtěch* (r. Martin Frič), 1929: *Starý hřích a Adjunkt Vrba* (r. Miroslav J. Krňanský)
- **BOHUMIL ZAHRADNÍK BRODSKÝ** – autor více než stovky konvenčních románů a povídek s náměty ze současnosti + milostné zápletky, často sociálně, někdy i nacionálně či kriminálně zabarvené + mravoučně-výchovný zřetel, děj příběhů široce rozvětvený, zlo potrestáno a dobro odměněno
1923: *Čarovné oči*, 1924: *Děvče z hor*, 1927: *Dům ztraceného štěstí*, 1928: *Životem vedla je láska*
- **VILÉM NEUBAUER** – sentimentální příběhy ze studentského prostředí
1927: *Sextánka*, 1928: *Filozofka Mája* a 1929: *Hanka a Jindra*
- **PEPELKA BILIÁNOVÁ** – autorka umělecky málo náročných románů
1925: *Do panského stavu* (r. Karel Anton, zahradník Kráčmera se ženou a dcerou vyhraji v loterii půl milionu, postupně mění svůj životní styl: stěhují se do měšťanského bytu, nakupují si lepší oblečení, Kráčmera nakonec koupí dům → neumí se ale moc chovat, z čeho plynou záměny a vtipné situace → touha být někdo víc), 1927: *V panském stavu* a 1927: *Paní Katynka z Vaječného trhu* (oba r. Václav Kubásek)
- okrajová literatura → dala výjimečně vzniknout také hodnotným filmům
- 1927: *Batalion* (r. Přemysl Pražský) – povídka **JOSEFA HAISE TÝNECKÉHO** (1922) → v desítku nejocetovanějších českých filmů němé éry → tragický osud kdysi váženého pražského advokáta a poslance dr. Františka Uhra → silný emotivní účinek, propojení skvělých herců, výtvarného pojetí i skladby záběrů
- 1928: *Páter Vojtěch* (r. Martin Frič podle **JANA KLECANDY**) → úspěšný debut = potlačil sentimentalitu předlohy + filmová symbolika + velký podíl exteriérových záběrů Otto Hellera → filmařsky precizně propracovaný melodramatický příběh nešťastné lásky – <https://www.youtube.com/watch?v=lstbi0hRxBA>

2) adaptovány i náročnější, kvalitativně hodnotné látky

- pro atraktivitu tématu či proslulost předlohy (adaptace ji většinou jen ilustrovala)
- film se s literaturou ještě ale moc nepřátelil → např. Jiří Voskovec debutoval pod pseudonymem Petr Dolan v roli Říši v adaptaci *Pohádka máje* (1926, r. Karel Anton) **Viléma Mrštíka** → za roli ve filmu – vyloučen z Devětsilu (avantgarda nepovažovala film za dostatečně umělecký)
- němý film se tak nejčastěji obracel k literární klasice 19. století → filmaře přitahovala díla:
BOŽENA NĚMCOVÁ – 1921: *Babička* (r. Thea Červenková – prolog: základní data ze života Boženy Němcové, pochvalné citáty od K. H. Borovského, Ladislava Riegra, Františka Palackého a Aloise Jirásky, sousoší babičky s dětmi v ateliéru Otto Gutfreunda + pětidílné pásmo z knihy: výjevy z babiččina života, historie Viktorky, některé zámecké scénky → obliba babičky, končí Viktorčiným pohřbem), 1928: *Pohorská vesnice* (r. Miroslav J. Krňanský)
KAROLINA SVĚTLÁ – 1921: *Kříž u potoka* (r. Jan Stanislav Kolár), 1924-1928: *Nemodlenec* (r. Václav Kubásek)
KAREL HYNEK MÁCHA – 1922: *Cikáni* (r. Karel Anton)
KAREL VÁCLAV RAIS – *Pantáta Bezoušek* (1926, r. Karel Lamač)
JAKUB ARBES – 1919: *Sivooký démon* (r. Václav Binovec), 1921: *Ukřížovaná* (r. Boris Orlický) → spolupráce scenáristy a ředitele společnosti American-Film Jana Reitera → složité možnosti prosazení české literatury ve filmu (časopis Film, 1921): „Již před třemi roky hovořil jsem o Arbesově romanetu *Ukřížovaná*, jako vhodném pro zfilmování, s několika literáty a divadelníky, a upozornil jsem na dramatickosti a působivost tohoto romaneta pro filmové zpracování. Avšak všichni tito činitelé nechtěli ani připustit možnost, že by *Ukřížovaná* mohla být zfilmována. Nedbal jsem jejich úsudku, vyžádal jsem si svolení dědiců zemřelého mistra a napsal jsem libreto, a pustili jsme se do práce, která setkávala se u neúčastných s pochybovačným úsměvem. A teprve když byly předvedeny první ukázky filmu, uznáno, že moje předpoklady byly správné. A veřejné předvedení *Ukřížované*, jakož i kritiky veškerého denního tisku daly mému „náзору“ za pravdu.“
- adaptace závažnější současné literatury → jen malý prostor:
1926: *Dobrý voják Švejk* (r. Karel Lamač) – podle 1. dílu románu **JAROSLAVA HAŠKA** *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* – <https://www.youtube.com/watch?v=p1PIoeA1w4g>
- hlavní role: Karel Noll (v roli úspěšný už na divadle) → ne vrchol Lamačovy tvorby X především filmová ilustrace dokonalejšího literárního díla (do německého snímku → typický slovní humor neodlučitelý od Haškových postav → vložen do titulků ve zkrácené podobě = útržkovitá ilustrace Švejkových výroků)
- adaptace děl **EGONA ERWINA KISCHE**
1929: *Pasák holek* (r. Hans Tinter) → úprava idealizovaného románu z prostředí pražské spodiny

1930: *Tonka Šibenice* (r. Karel Anton) → průkopnický titul, nejvýznamnější evropský film té doby (původně vznikl jako němý + dodatečně ozvučen) → o venkovské dívce, která se ve městě protlouká jako prostitutka a upadne v zavržení, když se roznese, že strávila noc s vrahem před popravou → citlivě přetlumočená předloha + inovativní kombinace filmových prostředků

- **VILÉM MRŠTÍK** – 1926: *Pohádka máje* (r. Karel Anton) → debut Jiřího Voskovce, který hrál Ríšu pod (vyložen kvůli tomu z Devětsilu = důkaz, že film se s literaturou ještě moc nepřátelil a vůbec neměl na různých ustlano (nově se rodící avantgarda měla k němu distanc)
- adaptace českého dramatu → němé verze děl:
J. K. TYL – 1923: *Paličova dcera* (r. Thea Červenková) + 1926: *Pražský flamendr* (r. Přemysl Pražský)
F. F. ŠAMBERK – 1925: *Jedenácté přikázání* (r. Václav Kubásek), 1928: *Podskalák* (r. Přemysl Pražský)
GABRIELA PREISSOVÁ – 1929: *Její pastorkyňa* (r. Rudolf Měšťák)
JAROSLAV KVAPIL – 1922: *Bludička* (r. Thea Červenková)
FRANTIŠEK LANGER – 1926: *Velbloud uchem jehly* (r. Karel Lamač)
- adaptace epických básní → ale nepřilisi zdařile
JOSEF SVATOPLUK MACHAR – 1920: *Magdaléna* (r. Vladimír Majer)
SVATOPLUK ČECH – 1924: *Lešetínský kovář* (r. Ferry Seidl)

Nástup zvuku a vývoj kinematografie do roku 1939

- začátek 30. let 20. stol. → nástup zvuku do filmu
- významná událost: vybudování ateliérů na Barrandově → komplex, ve své době nejmoderněji vybavené studio v Evropě (1. snímek natočen 1933)
- vznikají: průměrné komerční tituly x i řada výjimečných děl → výrazný úspěch i v zahraničí:
- 1930: *Když struny lkají* = 1. český zvukový film
- 1930: *Tonka Šibenice* (r. Karel Anton)
- 1932: *Extáze* (r. Gustav Machatý)
- 1933: *Řeka* (r. Josef Rovenský) – lyrické drama o životních snech dvou chudých dětí
- divácky oblíbení filmaři: **Karel Lamač**, **Martin Frič**, **Václav Wasserman**, **Miroslav Cikán**, **Svatopluk Innemann** nebo **Otakar Vávra**
- podíl na úspěchu jejich filmů → i herecké obsazení → hvězdy 30. let: komik Vlasta Burian, „milovníci“ Oldřich Nový a Svatopluk Beneš, Hugo Haas, Jindřich Plachta; Adina Mandlová, Lída Baarová, Nataša Nollová nebo Růžena Nasková
- dramaturgie výběru titulů se příliš nemění

filmové adaptace: malá umělecká úroveň

- kvalita předlohy → většinou má odvést pozornost od nedostatků filmu
- okrajová literatura → např. úpravy bulvárních operet **JÁRY BENEŠE** – 1938: *Uličnice* či *Slečna matinka* (r. Vladimír Slavinský)

X

- adaptace hodnotných literárních děl → postupně převažují – umělecky náročnější díla

a) převažuje klasika 19. století → aktuální dobové vyznění, před válkou symbolicky ožívují kulturní dědictví

JAN NERUDA – 1936: *Trhání* (r. Václav Wasserman)

ALOIS JIRÁSEK – 1937: *Filozofská historie* (r. Otakar Vávra)

BRATŘÍ MRŠTÍKOVÉ – 1935: *Maryša* (r. Jan Rovenský)

LADISLAV STROUPEŽNICKÝ – 1937: *Naši furiantí* (r. Václav Kubásek, Vladislav Vančura) + 1938:

Cech panen kutnohorských (r. Otakar Vávra, podle komedií *Paní mincmistrová* a *Zvíkovský rarášek*)

b) i díla dle psychologické literatury nové vlny soudobých autorů → více či méně zdařilé adaptace

E. E. KISCH – 1930: *Tonka Šibenice* (r. Karel Anton) – velmi úspěšné, i za hranicemi (melodramatický příběh nevinné venkovské dívky (Ita Rina), která se ve městě protlouká jako prostitutka a za poslední službu vrahovi odsouzenému na smrt (Josef Rovenský) ji společnost zahrne opovržením, jemuž nedokáže vzdorovat → průkopnický snímek, první český hraný film s dodatečným ozvučením → hvězdné mezinárodní obsazení, citlivé zpracování předlohy a inovativní kombinace němých i zvukových výrazových prostředků → dílo evropského významu)

BOŽENA BENEŠOVÁ – 1938: *Věra Lukášová* (r. E. F. Burian) – divácky náročnější, → podle Burianovy inscenace, která vznikla podle románu Don Pablo, Don Pedro a Věra Lukášová

MARIE MAJEROVÁ – 1937: *Panenství* (r. Josef Rovenský)

JOSEF KOPTA – 1937: *Hlídač č. 47* (r. Josef Rovenský)

KAREL POLÁČEK – 1931: *Muži v offsidu* (r. Svatopluk Innemann) + 1933: *Dům na předměstí* (r. Miroslav Cikán) → adaptace humoristických románů = velká divácká odezva

KAREL ČAPEK – 1937: *Bílá nemoc* (r. Hugo Haas) + 1937: *Hordubalové* (r. Martin Frič) – navrátilce z Ameriky

- snahy spisovatelů o zrovnoprávnění literatury a filmu → sami se pokusili o filmovou tvorbu (formování uměleckého filmu) → **VLADISLAV VANČURA** – 1932: *Před maturitou*, 1933: *Na sluneční straně* (spolupráce s **Vítězslavem Nezval**) a 1934: *Marijka nevěrnice* (spolupráce s **Ivanem Olbrachtem**)

Kinematografie za 2. světové války (1939-1945)

- nástup Adolfa Hitlera k moci → změna politického klimatu v Evropě
- od 1938 → Československo pod vlivem fašistického Německa → i kontrola směřování kinematografie
- Barrandovské ateliéry → hlavní filmové centrum Říše
- tvůrci pronásledováni pro svůj původ nebo politické názory → museli se stáhnout do ústraní (E. F. Burian, Karel Hašler) nebo emigrovat (Hugo Haas, Jiří Voskovec, Jan Werich)
- nejkvalitnější tituly: Martin Frič, Otakar Vávra nebo František Čáp
- protektorátní doba nepřála experimentům → téměř polovina ze 114 hraných filmů z let 1939–1945 = komedie s jednoduchými zápletkami nebo kostýmní filmy a melodramata se slabou vazbou na dobu svého vzniku
- počet natáčených filmů klesal X zájem diváků naopak rostl (1944: navíc uzavřena divadla)
- stabilní finanční zázemí → umožnilo *natáčet nákladnější literární adaptace a využívat předlohy klasiků*
 - důraz na vlastenecké cítění a národní hodnoty s jasným cílem oslavy českého národa a jeho tradic
 - zaměřují se na postavy spjaté s venkovem, akcent na symboliku a motivy malebné krajiny i folkloru
- BOŽENA NĚMCOVÁ** – 1940: *Babička* (r. František Čáp)
- VÍTĚZSLAV HÁLEK** – 1940: *Muzikantská Liduška* (r. Martin Frič)
- VILÉM MRŠTÍK** – 1940: *Pohádka máje* (r. Otakar Vávra)
- J. K. TYL** – 1941: *Paličova dcera* (r. Vladimír Borský)
- KAREL MATĚJ ČAPEK-CHOD** – 1941: *Turbina* (r. Otakar Vávra)
- JAROSLAV HAVLÍČEK** – 1942: *Barbora Hlavsová* (r. Martin Frič) – na motivy románu *Skleněný vrch*
- snímky vnímány → jako *skrytý protest proti nacistické nadvládě*
- někdy aktualizace, jindy jen ilustrace → úroveň různá, ale stěžejní pro národně-povzbuzující funkci
- tendence: *potlačení okrajové literatury* = druhořadé předlohy ubyly, převládaly náměty současných autorů a látky z klasických literárních děl
- okupační úřady → tlak na tvůrce = využití nacionální tematiky ve svůj prospěch
- 1941: *Jan Cimbur* (r. František Čáp) → nejnápadnější ústupek domácích filmařů nacistické dramaturgii → podle stejnojmenné předlohy **JINDŘICHA ŠIMONA BAARA**
- zneužit antisemitský motiv lichvářského židovského krčmáře → v románu Salomon opouští vesnici jako reakci na nevráživost venkovanů, kteří do jeho hospody přestali chodit X ve filmu přejmenován v titulcích na „židovského krčmáře“, ženy na něj uspořádají pogrom, krčmu vydrancují a zapálí → zbitý muž odchází s malým batohem a z kopce se smutně ohlíží za vesnicí